

Jono Radvano „Radviliada“ anuo metu ir dabar

Sigitas Narbutas

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje saugomas vienas unikumas – mažai žinomo XVI a. lietuvių poeto Jono Radvano lotyniškai parašyta herojinė poema, pavadinta *Radvilias*, t.y. *Radviliada*¹.

Šis – vienintelis Lietuvos bibliotekose išlikęs – poemos egzempliorius nūnai yra puikios būklės. Jis išvalytas ir restauruotas, todėl apie poemos bei kitų kartu išspausdintų kūrinių turinį suteikia būtiniausia informaciją. Kiti šio konkretaus leidinio duomenys, svarbesni pirmiausia knygos ar apskritai kultūros istorikui, išsaugoti ne visi. Po restauracijos 1984 m. (knygą restauravo A. Juraitė, viršelį – T. Štarytė) šiame egzemplioriuje išliko ne visos proveniencijos, todėl apie jo patekimą į biblioteką patikimiau galima papasakoti tik nuo antrosios XIX a. pusės. Kalbant apie ankstesnius laikus būtina nurodyti, jog priešlapyje restauratorė paliko dalį senesnio proveniencinio įrašo, liudijančio egzempliorių iš pradžių priklausius Kazimierui Leonui Sapiegai (1609–1656), o vėliau greičiausiai atitekus jėzuitų Vilniaus akademijos bibliotekai. Išlikusi seniausio proveniencinio įrašo dalis byloja: <...> *JESV dono Ill^mi Dⁿⁱ Casimi: Sapie[hae] // Cancell[ariū] Magni Ducatus Lithuaniae] – Jėzaus Draugijos <...> dovanų [duota] šviesiausiojo pono Kazimiero Sapiehos, [Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos] kancelerio*². Taip identifiukuoti asmenį leidžia kai kurios kitos Vilniaus bibliotekose saugomos knygos. Mat labai panašių įrašų esama kai kuriuose to paties didiko Vilniaus akademijos bibliotekai 1645 m. dovanuotuose leidiniuose, pavyzdžiui, knygoje: *Princeps Christianus adversus Nicolaum Machiavellum, caeterosq[ue] huius temporis politicos, a p. Petro Ribadeneira nuper Hispanice, nunc Latine a p. Ioanne Orano utroque Societatis Iesu theologo, editus...*, Moguntiae: sumptibus Conradi Butgenii, 1603 (saugoma Vilniaus universiteto bibliotekoje (toliau VUB), III 4800), – randame įrašą: *Collegij Vilnen: S.I. dono Ill^mi D. Casimiri Sapieha // P.M.D.L. – Jėzaus Draugijos Vilniaus kolegijos, dovanų [duota] šviesiausiojo pono Kazimiero Sapiegos, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos pakanclerio*. Tuo tarpu donacijos data minima kitokio turinio to paties asmens įrašuose, pavyzdžiui, knygoje: *Pauli Castrensis iuriconsulti clarissimi, In secundam Digesti Veteris partem commentaria...*, Lugduni, 1585 (VUB – 22.I.2), – randame įrašą: *Ex liberalitate Ill^mi Dⁿⁱ // Casimiri Leonis Sapieha M. // D. Lit Procancellariū, Collegio // Vilneñ Soc JESV pro Profef- // foribus Iurium Donatq 1645 q* – *Iš šviesiausiojo pono Kasimiero Leono Sapiegos, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos pakanclerio, dosnumo Jėzaus Draugijos Vilniaus kolegijai [naudotis] teisės profesoriams dovanota 1645 m.*³

1 *Radvilias, sive, De vita, et rebus praeclarissime gestis, immortalis memoriae, illustrissimi principis Nicolai Radvili Georgii filii, ducis in Dubinki ac Bierze [...] libri quatuor*, Ioannis Radvani Lit[uani]; iussu ac auctoritate mag. d. Ioannis Abramowicz, in Worniany [...] Addita est oratio funebris, generosi d. Andreae Volani, secretarii sacrae regiae magestatis, et quorundam auctorum epigrammata. Vilnae metropoli Lituorum : ex officina Ioannis Kartzani, (I) I) IIXC [=1592]. – Egz. MAB – L-16/18. – Išsamesnį knygos aprašą žr.: XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas=Index librorum Latinorum Lituaniae saeculi quinti decimi et sexti decimi. Sudarė Daiva Narbutienė; ir Sigitas Narbutas. Vilnius, 2002, p. 159–160. (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 12).

2 Apie dotaciją Vilniaus akademijos bibliotekai žr.: RACHUBA, Andrzej. Sapieha Kazimierz Leon (Lew) h. Lis. In *Polski słownik biograficzny*, 1994, t. 35/1, zes. 144: *Sapieha Jan–Sapieha Władysław*. Warszawa; Kraków: Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla; Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej, p. 35.

3 Už šią informaciją nuoširdžiai dėkoju Vilniaus universiteto bibliotekos darbuotojams Virginijai Galvanauskaitei ir Evaldui Grigoniui.

Mokslų akademijos bibliotekoje saugomas *Radviliados* egzempliorius, be pradžioje minėto proveniencinio įrašo dalies, taip pat turi du herbais papuoštus ekslibrisus: grafo Henriko de Broel-Platerio (1868–?) ir Tadeušo Stanislovo Vrublevskio (Tadeusz Stanisław Wróblewski; 1858–1925), taip pat Vrublevskių bibliotekos lipdę bei ovalų Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos antspaūdą. Šie duomenys leidžia spėti, jog išspausdintas *Radviliados* egzempliorius iš pradžių pateko į kurį nors Sapiiegoms priklausiusį knygų rinkinį. Steigiant Vilniaus akademijoje Teisių fakultetą 1645 m. jis kartu su keliais tūkstančiais kitų knygų galėjo būti K.L. Sapiiegos padovanotas Akademijos bibliotekai. 1832 m. uždarius Vilniaus universitetą, o jo biblioteką išdalijus kelioms įstaigoms, *Radviliada* turbūt pateko į privatų knygų rinkinį. XIX a. pabaigoje jos būta Henriko de Broel-Platerio bibliotekoje. Iš jos greičiausiai 1907 m. kartu su daugeliu kitų leidinių šį egzempliorių įsigijo advokatas, bibliofilas T.S. Vrublevskis. T.S. Vrublevskio rinkiniai sudarė 1912–1940 m. veikusios Vrublevskių bibliotekos pagrindą; pastarąją 1940 m. perdavus Lituanistikos institutui, o 1941 m. – Lietuvos mokslų akademijai *Radviliada* kartu su Antrojo Pasaulinio karo metus išgyvenusiais bibliotekos rinkiniais laimingai pasiekė mūsų dienas.

Dėmesį patraukiantis poemos pavadinimas primena tiek pasaulinės, tiek ir nacionalinės literatūros šedevrus: Homero *Ilias* (*Iliada*), Vergilijaus *Aeneis* (*Eneida*), Stacijaus *Thebais* (*Tebaida*), Valterio iš Šatijono *Alexandreis* (*Aleksandreida*), Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus nebaigtą *Lechias* (*Lechiada*) ir dar daug kitų Viduramžių, Renesanso ir Baroko panašaus užmojo bei turinio kūrinių. Taigi apie ką sukurta Radvano *Radviliada*? Ką šiandien ji gali ir turi pasakyti ne tik tai minėtos Bibliotekos skaitytojui, bet apskritai sparčiai modernėjančios Lietuvos piliečiui?

Paskutinįsyk prieš dešimtmetį išversta į lietuvių kalbą *Radviliada* dar kartą buvo išspausdinta Vilniuje 1997 m.⁴ Tuo metu šį kūrinių pristatydamas lietuvių skaitytojams įžanginio straipsnio autorius paminėjo imperatorių Napoleoną. Išrikiavęs prancūzų kariuomenę al Gizos piramidžių papėdėje, didysis karvedys kreipėsi į savo vyrus, sakydamas: „Kareiviai! Į jus žvelgia keturiasdešimt amžių!“ Žygio į Egiptą pasekmės visokeriopai paveikė pasaulio istorijos raidą. Be daugelio dalykų, galima nurodyti garsiojo Rozetės akmens suradimą, leidusį egiptologui Jeanui François Champollionui 1822 m. iššifruoti hieroglifus ir taip prakalbinti nebūtin kadų kadės nuėjusią tūkstantmetę senovės Egipto istoriją ir kultūrą.

Radvano herojinės poemos publikaciją 1997-aisiais simboliškai galima palyginti su tais Napoleono žodžiais ir Rozetės akmeniu. Dabar iš nedidelės laiko perspektyvos matyti, kaip pamažėl ir vis plačiau moderniajai lietuvių visuomenei veriasi vaizdas į tą senosios mūsų valstybės istorijos erdvę, kurią žymi karaliaus Žygimanto Augusto, karalienės Bonos, Barbaros Radvilaitės, jos brolio Radvilos Rudojo, pusbrolio Radvilos Juodojo ir visų jaunesnės kartos Radvilaičių: Perkūno, Našlaitėlio ir daugelio kitų, gyvenimai, darbai ir žygiai. Atsivėrimą ženklina reikšmingos monografijos apie kai kuriuos Radvilas, veikia po minėtos publikacijos išėjusios tiek Lietuvoje, tiek ir užsienyje, gausūs iki tol menkai ar ir visiškai nežinotų šaltinių leidimai ir dar gausesni straipsniai mokslo periodiniuose ir populiariuose leidiniuose. Netgi tėviškės žemė, ir ta po keturių šimtmečių atsivėrusi apstulbusiems Radvilų vaikaičiams pažėrė didžiulės egzistencinės, pilietinės ir apskritai kultūrinės vertės radinių. (Čia turiu galvoje garsiųjų šios giminės narių palaikus, surastus 2004 metais Dubingiuose.) Sąrašą galima tęsti, bet numanau, kad ir suminėti faktai įtikinamai parodė, jog gyvename permainingu laiku, kai modernybėn strimgalviais neriantį mūsų amžių už skverno kuo toliau tuo atkakliau stveria ir laiko ponija Istorija, tartum norėtų mums ką svarbaus pasakyti. Taigi savaime kyla klausimas: ką ji nori papasakoti ir apie ką šie dalykai verčia mąstyti šiandien?

4 RADVANAS, Jonas. *Radviliada*. Parengė, įvadą, komentarus ir asmenų žodynėlį parašė, vertė iš lotynų į lietuvių kalbą Sigita Narbutas. Vilnius, 1997. LVI, 364 p. (*Bibliotheca Baltica. Lithuania*). ISBN 5-415-00407-6.

Na, bet pirmiausia tiems skaitytojams, kurie menčiau susipažinę su senąja Lietuvos literatūra ir Radvanu bei jo herojine poema, reikia priminti keletą pagrindinių datų, įvykių bei jų vertinimų. Taigi 1592-aisiais Vilniuje, geriausioje tuo metu Juozo Karcano spaustuvėje, išėjo poezijos ir prozos tekstų rinkinys, pavadintas didžiausio jame išspausdinto kūrinio – herojinės poemos – vardu *Radviliada, arba Keturių dalių giesmė apie gyvenimą ir garsiausius žygius amžino atminimo šviesiausiojo kunigaikščio Mikalojaus Radvilo, Jurgio sūnaus, Dubingių ir Biržų kunigaikščio, Vilniaus vaivados ir t.t.* Tame pačiame pavadinime autoriumi nurodytas Jonas Radvanas Lietuvis, jo įkvėpėju – Jonas Abramavičius, o priede suminėta, kas įėjo į šį neabejotinai reikšmingą sąvadą: 1564 m. ir vėliau sukurti Petro Roizijaus ir kai kurių kitų poetų eilėraščiai, 1584 m. Andriaus Volano parašyta gedulinga kalba, kuria šeima, vilniečiai ir gausūs svečiai atsisveikino su Radvila Ruduoju, ir kai kurie kiti kūriniai.

Iki šiol labai mažai ką žinome apie *Radviliados* autorių Joną Radvaną – vieną iš talentingiausių XVI a. Lietuvos poetų, kūrusių ne lietuvių, o lotynų kalba. Mūsų dienas pasiekę jo eilėraščiai bei poemos buvo išspausdinti laikotarpiu nuo XVI a. devintojo dešimtmečio vidurio (1584) iki dešimtojo pradžios (1592), todėl galime spėti Radvaną gimus apie XVI a. vidurį. *Radviliadoje* užrašyta keletas lietuviškų žodžių. Jų kalbinės ypatybės (pavyzdžiui, trumpųjų kirčiuotų balsių ilgimas) ir tai, kad vieną ankstesnį eilėraščių Radvanas pasirašė *Vilniečiu* (Joannes Raduanouius Vilmensis), rodytų, kad poetas galėjo būti kilęs iš Rytų Aukštaitijos (galbūt Vilniaus krašto) arba ilgai čia gyventi⁵. Nežinome nė to, kur jo mokytasi. Lotyniškai parašyta herojinė poema stebina puikiu klasikinės romėnų literatūros išmanymu. Radvanas cituoja ar kitaip mini Katulą, Vergilijų, Propercijų, Tibulą, Ciceroną, Stacijų, Silijų, Klaudianą, Prudencijų ir dar daug kitų romėnų literatūros Aukso ir Sidabro amžiaus autorių. *Radviliadoje* taip pat esama tokių citatų bei aluzijų, kurios rodo Radvaną skaičius Homerą ir Hesiodą, taigi mokėjus senąją graikų kalbą. Iki jėzuitų kolegijos įkūrimo 1570 m. Lietuvoje nebūta aukštųjų ar aukštesniųjų mokyklų, kuriose jis būtų galėjęs įgyti gerą humanitarinį išsilavinimą. Vadinausi, turėjo kurio nors aukštakilmio palydoje keliauti į užsienį ir ten kartu su juo studijuoti; bėda, kad iki šiol neturime žinių, patvirtinančių tokį spėjimą. (Puikus Prancūzijos ir Anglijos gyvenimo išmanymas, pademonstruotas kai kuriuose kituose kūriniuose, lyg ir kalba, jog Radvanas galėjo lankytis bei studijuoti Prancūzijoje, Anglijoje ar Nyderlanduose, kur anuomet apščiai būta jaunuolių iš minėtų kraštų.) Nežinome ir dar vieno dalyko, kuris šiaip jau galėtų mus išvesti ar prie jo šeimos, ar prie giminės, taigi nežinome, ar jo būta kilmingo, ar ne. Radvanas greičiausiai nebuvo bajoras. Jo pavardė neminama jokiam žinomame XVI–XVII a. herbyne ar kitokiame genealoginiame veikale. Tokią prielaidą paremtų ir ta aplinkybė, kad Radvanas *Radviliadoje* ne vieną kartą davė siektinų dorybių sąrašą. Jame pirmon vieton keliamas dievobaimingumas, patriotizmas, ištikimybė, narsumas ir kitos dorybės. Kilmingumui dėmesio neskiriama. Tik dėl vieno abejonių nekyla: tiek *Radviliada*, tiek ir visi kiti Radvano kūriniai išėjo iš Lietuvos evangelikų reformatų aplinkos, buvo su ja glaudžiai susiję; be to, kai kuriuose esama ganėtinais kandžių Katalikų Bažnyčios apibūdinimų. Tokie dalykai leidžia mums šiandien tvirtinti Radvaną buvus evangeliką reformatą.

5 Esama vieno šaltinio, publikuoto XIX a. pirmoje pusėje ir pateikiančio šiek tiek duomenų apie Radvaną. Tai specialistams gerai žinoma Franciszko Siarczyńskiego monografija apie Zigmanto III valdymo metus. Štai ką autorius joje praneša apie Radvaną: „Radvanas Jonas, lietuvis, gimė Vilniaus mieste, jame mokėsi; padedamas etmono Chodkevičiaus, kuriam vėliau tarnavo sekretoriumi, aplankė užsienio kraštų; parašė lotyniškai poemą *Radviliada, seu de vita et rebus praeclarissime gestis* etc. 1592 m. Vilniuje“ (versta iš: SIARCZYŃSKI, Franciszek. *Obraz wieku panowania Zygmunta III, króla Polskiego i Szwedzkiego, zawierający opis osób żyjących pod jego panowaniem, znamienitych przez swe czyny pokoju i wojny, cnoty lub występki, dzieła pismienne, zasługi użyteczne i celne sztuki, porządkiem abecadła ułożony...*, Cz. 2. Lwów: wycisnieto kosztami Jozefa Schnaydera, 1828, p. 117). Iki šiol tebėra neaišku, kuo remdamasis Siarczyńskis šitaip apibūdino Radvaną. Su XVI a. Chodkevičiais susiję negausūs publikuoti šaltiniai kol kas irgi nieko apie Radvaną nepateikia.

Taigi, kaip matome, apie jo gyvenimą kol kas ir tegalime papasakoti tiek, kiek apie jį kalbama keliuose išlikusiuose kūriniuose. Vilčių ilgainiui sužinoti ką nors daugiau teikia jau minėtoji mūsų laikmečio ypatybė: ta Lietuvos istorijos dalis, kurią šiandien žymi Radvilų giminės vardai, nūnai mums veriasi tolyn platyn. Panašiai galima apibūdinti ir tą meninę erdvę, kurią poetas sukūrė *Radviliadoje*. Ji netikėta, jei šį kūrinių skaitysime anų laikų išsilavinusio žmogaus akimis ar net jei ją sklaidysime šių dienų modernaus skaitytojo rankomis. Iš tiesų tai turbūt iš visų XVI a. raštijos paminklų ir tegalima nurodyti tik dvi knygas, kuriose šitaip išaukštinta Lietuva. Tai Motiejaus Strijkovskio *Kronika* ir *Radviliada*. Tik jeigu pirmosios pasakojimas aprėpia visą Vidurio ir Rytų Europą, tai pagrindinė idėjinė meninė antrosios dominantė yra vien Lietuvos valstybė. *Radviliados* siužeto pagrindą sudaro vieno iš talentingiausių visų laikų Lietuvos karvedžių – Mikalojaus Radvilos Rudojo (1512–1584) – gyvenimas ir svarbesnės pergalės, pasiektos Livonijos karo metais: Tarvastos užėmimas 1561 m. liepos mėn., Cėsių apgulos nutraukimas ir maskviškių kariuomenės sutriuškinimas 1578 m. spalio mėn., Polocko susigrąžinimas 1579 m., Velikije Lukų užėmimas 1580 m., o svarbiausia, pergalė prie Ulos 1564 m. sausio 24 d. Šiose kautynėse LDK kariuomenė (apie 4000 raitelių) sumušė vaivados Šuiskio vedamus pulkus (apie 20 tūkst. vyrų), o po savaitės privertė iš Lietuvos pasitraukti dar vieną ekspedicinį korpusą (apie 30 tūkst. vyrų), atvestą vaivados Serebriano ir turėjusį susijungti su Šuiskio pulkais.

Šie šlovingos mūsų istorijos įvykiai savaime pasižymi didžiuliu patrauklumu. Apie juos norisi pasakoti, malonu kalbėti apie pasižymėjusius asmenis, knieti nurodyti ir aptarti reikšmingas aplinkybes ir kita. Vis dėlto palikime tai istorikams profesionalams, kurie galbūt kada nors parašys Livonijos karo istoriją. Įdomesnė yra su istorijos faktais dažnai prasilenkianti, tačiau meno principus atliepanti, kūrybos principams paklūstanti meninė *Radviliados* erdvė. Livonijos karas ir iškilėsnės jo asmenybės *Radviliadoje* matomos neslepiančio patriotinių lietuvių nuostatų pasakotojo akimis ir vaizduojamos lietuvių sukurtos imperijos fone (*Radiv.* I 31–89; vertimas straipsnio autoriaus):

Ginklais galinga yra ir šlove išgarsėjusi žemė
čia, plačiuose laukuose, per kuriuos Lietuva nusidriekus –
motina derlių skalsių ir gentis, igudus kariauti.
Sako, kad ją kitados nukariavo Italijos sūnūs –
vyrai karingom širdim. (Ar yra toks žmogus, kurs nežino
šiandien Libono tremties, Palemono didvyriškų žygių?) [...]
Ginklais patenkintiems, jiems išmintinga gamta pašykštėjo
klonių Kampanijos, kur Cerera, įstatymų motė,
varžos gausa su Bakchu, nepaskyrė Panchajos Tempėjų
nei Alkinojo miškų, nei derlingojo Pesto rožynų,
nedavė persų laukų ar upokšnių, turtingų metalo.
Derlių, kokį šventi dovanoja Gargarai, skyrė
jiems užtatai ir žemes, kur per amžius lengva išmisti.
Tyras kaip stiklas upes čia dengia ta žemės grožybė –
girių aukštų karūna; jos viršūnėmis savo žvaigždynus
remia, o medžių šaknim ligi Stikso vėlių nusileidžia.
Šičia atranda namus sau elnias, briedis ir stumbras
(šitas galiūnas yra sulaikyti, ką nutveria, pratęs
savo šiurkščiu liežuviu ir aukštai į orą išmesti),
šičia ir lūšis dėmėm išmargintu apdaru glaudžias,
randa namus čia žvitrį stirnaitę ir didelis tauras. [...]

Čia ažuolynai pilni bitučių skysto nektaro:
 medžiais tyriausias medus putodamas bėga, valstiečiai
 gauna korių dovanai – čia rasoja ir patys kamienai,
 ir ant vaivados skobnių kvepėdamos sklidinios taurės.
 Kiekgi čia upių, kurias vis skirtingi šaltiniai pagirdo?
 Štai Boristenis sravus: prasiveržę pro kaukarus, duslūs
 vandenys jo su triukšmu neapsakomu krinta į plačią
 jūrą ir sūrias bangas vilnimis atmiešia saldžiausiom.
 Štai Dauguva, aukštupy upeliu į kelionę išbėgus,
 Polocko žemėm veržliais sūkuriais sūkuriuodama skuba,
 kol pagaliau taip plati į Venedų marias įsilieja.
 Tik ne mažesnė už ją ta lietuvių skaidriausioji upė –
 Vilija, tekanti ten, kur kadai iglionams priklausė
 žemės ir našūs laukai; pasiėmusi seserį Vilnią,
 Vilija leidžias žemyn į brolelio Nemuno glėbį,
 Nemuno – to, už kurį gražesnės mes neturime upės! [...]
 Šitos štai žemės vaikai – lietuviai, ryžtingi sūduviai,
 jotvingiai – žmonės, mirties nebija, poloviečiai klajokliai,
 prūsų sena giminė, narsiaširdžių krūtinių alanai,
 vieno kilimo su jais gepidai ir kitos dar tautos.
 Čia Erdvilo lopšys ir giminė narsuolio Traidenio,
 Skirmanto, ginklais stipraus, ir narsaus kunigaikščio Mingailos,
 Romanto, Mindaugo, kurs ant galvos užsidėjo vainiką
 Romos, Vytenio kilnaus ir atšventusio pergalių daugel
 tėvo visos Lietuvos Gedimino, kuriam vadovaujant
 mūrai iškilo aukšti tirštai apgyvendinto Vilniaus.

Sunku nepasiduoti šios ir kai kurių kitų *Radviliados* vietų sugestijai. Taip yra dėl vienos paprastos priežasties: poeto kuriamas Lietuvos vaizdas yra itin artimas toms savarankiškos galingos valstybės romantinėms vizijoms, kurias nepriklausomos Lietuvos atsiradimo išvakarėse sekdami Daukantu puoselėjo Basanavičius ir Šliūpas, Vileišis ir Klimas ir kurios per visą sovietmetį kartų nuo karto pasirodydavo pagrindžio savilaidos spaudinių puslapiuose bei išeivių publikacijose. Tarp jų esama nedidelio, bet labai svarbaus skirtumo. Radvanas buvo pirmasis, sukūręs tokį amžinos galingos Lietuvos mitą. Priminęs savo skaitytojui lietuvių kilmės iš romėnų legendą ir taip Lietuvos atsiradimą susiejęs su Europos istorija, poetas toliau tos valstybės valdovus, kitus dinastus, garsiuosius karvedžius ir galingąsias gimines siejo su Lietuva, iš jos kildino, jos gamtos, istorijos, visuomenės ypatumais aiškino lietuvių pasiekimus ir pergales. Kaip taikliai pastebėjo iškili Lietuvos praeities tyrėja Ingė Lukšaitė, *Radviliadoje* „Lietuva apdainuojama kaip valstybė, turinti savą praeitį, drąsius ir išmintingus, garbingos kilmės valdovus, kurių veikla sukūrė valdžią. Iš šios valstybės gynėjų giminės iškilę karvedžiai, atliekantys savo pareigas ir dabar visų akivaizdoje kurią aktualiąją istoriją. Jų dabartyje kuriama istorija liudijo, kad valstybė dar tebeveikia savarankiškai. Kilmingųjų vadų buvimas, savarankiški jų veiksmai ir perimtoji iš praeities valdovų valdžia buvo suvokti kaip išsaugoti Lietuvos valstybingumo komponentai“⁶. Taigi galima sakyti, kad tai Radvanas pirmasis nubrėžė apčiuopiamus tos mitinės Lietuvos

6 LUKŠAITĖ, Ingė. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis–XVII a. pirmas dešimtmetis*. Vilnius, 1999, p. 547.

kontūrus ir vienoje vietoje įkurdino visus simbolinius imperinės lietuvių ideologijos simbolius: Mindaugą ir pirmąją bei paskutinąją Lietuvos karūną, Vytautą ir Žalgirį, Radvilą ir Ulą. Ir nuo Radvano, jį rėmusio Abramavičiaus ir Lietuvos Evangelikų Reformatų Bažnyčią globojusio Radvilos Perkūno ainių turėjo priklausyti tolesnis ir šitos mitologemos, ir kur kas svarbesnių už ją dalykų likimas.

Įdomi šio kūrinio atsiradimo istorija. Literatūros tyrėjai yra pastebėję vieną ilgai nepaaiškintamą laikytą senosios raštijos reiškinį: į akis krintantį ne lietuvių, o lotynų ir lenkų kalbomis Kunigaikštijoje kurtosios literatūros suintensyvėjimą, savotišką jos pliūpsnį XVI a. devintą ir dešimtą dešimtmetį. Štai kelios reikšmingesnės datos. 1580 m. Paduvoje išeina vilniečio Vasilijaus Jackevičiaus (Bazilijaus Hiacintijaus) *Panegirika Polocko paėmimui*, 1582 m. Karaliaučiuje – Strijkovskio *Kronika*, tais pačiais metais dukart Vilniuje – Pranciškaus Gradausko *Šviesiausiojo kunigaikščio Kristupo Radvilos žygis į Maskvą*, 1583 m. Vilniuje – Elijo Pilgrimovijaus *Panegiriškas kreipimasis į Kristupą Radvilą*, 1585 m. Vilniuje – Andriaus Rimšos poema *Dešimtmetis pasakojimas apie šviesiausiojo kunigaikščio Kristupo Radvilos karo žygius*, tais pačiais metais Vitenberge – Pauliaus Oderborno biografinis istorinis romanas *Didžiojo Maskvos kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus gyvenimas* ir kai kurie kiti kūriniai. *Radviliada* irgi priklauso prie reikšmingų liudijimų apie šį kūrybinį lietuvių proveržį. I. Lukšaitėi Krokuvoje suradus vieną reikšmingą dokumentą, paaiškėjo, jog daugelis iš jų atsirado neatsitiktinai. Livonijos karui besibaigiant buvo suvokta kūrybinio darbo patiems rašyti savo meto istoriją ir „poetinėmis tekstais formuoti Lietuvos valstybingumo įvaizdį“⁷ svarba ir reikšmė. Tas nuopelnas priklauso aukštam Lietuvos pareigūnui, Kunigaikštijos raštininkui Venclovui Agripai. Tai liudija vienoje Krokuvos bibliotekoje minėtos mokslininkės surastas Agripas laiškas Radvilai Rudajam, parašytas 1578 m. lapkričio 9 d. ir išsiųstas Vilniun iš Krokuvos pranešant, kokį išpūdį karaliaus rūmuose padariusi Radvilos Rudojo reliacija apie paskutines pergales, pasiektas Livonijoje. Štai ištrauka iš šio svarbaus ir įdomaus dokumento:

Norėčiau, Mielaširdingasis Kunigaikšti, kad būtų aprašyta visa šio šlovingo mūsų istorija [...]; dabar yra daug medžiagos ir apie šį, ir apie anksčiau prie Ulos, Tervetės vykusius šlovingus mūsų, kuriems vadovavote Jūsų Kunigaikštiškoji Mylista. O be to, ir tai, kas vyko Jūsų šviesios atminties tėvo laikais [reikėtų] atnaujinti ir aprašyti ir amžinam atminimui į spaudą atiduoti. Jeigu Jūsų Kunigaikštiškoji Mylista norėtumėte ką nors apie tai atsiųsti, bet ir ten Jums nesunku su spauda, nes turite tam tinkamų žmonių, kaip ponas Vilniaus vaitas [Augustinas Rotundas] arba ponas Volanas, kurie galėtų lotyniškai parašyti ir kuriuos turėdamas šalia savęs Jūsų Kunigaikštiškoji Mylista lengvai galėtumėte papildyti tai, kas nebuvo kronikose parašyta, kadangi ne Lietuva rašė. [Reikia], kad vis dėlto žmonės žinotų, jog Lietuva, kol nebuvo ponų lenkų suplėšyta, gebėjo Maskvai priešintis, todėl iš tiesų trokščiau, kad [žemes] patys galėtume iš priešų atsiimti be svetimųjų pagalbos, kurie, mažai prisidėję, visas mūsų didžiausias pastangas ir kraujo praliejimą užtemdo, o mūsų dvarams stipriai kenkia.⁸

Tad negalima nesutikti su I. Lukšaitės išvada, kad „V. Agripa siūlė kurti kūrinius apie istorinius Radvilų žygius, kurie leistų „pajusti, jog dar nesame visai pažaboti“, ištaisyti ir papildyti istorinės praeities vaizdavimą, teikiamą kronikose, kuri sukūrė „ne Lietuva“, sukeltų tėvynainių norą „iš Maskvos nelaisvės ir iš mūsų pusbrolių [t.y. iš lenkų] priespaudos išsilaisvinti“⁹. Agripas raginimas, kaip rodo minėti kūriniai, nuskambėjo įtikinamai, garsiai ir stipriai.

Vis dėlto daugelio iš tų kūrinių laukė nepavydėtinas likimas: veikiai jie buvo užmiršti, keletą šimtmečių glaudėsi bibliotekų lentynose ir tik visai neseniai vėl pradėti įdėmiau skaityti, aptarinėti, tirti ir studijuoti.

⁷ *Ibid.*, p. 536.

⁸ *Ibid.*, p. 537–538.

⁹ *Ibid.*, p. 539.

Po Antrojo pasaulinio karo Vakaruose sukurta nemažai naujų literatūros tyrimo metodikų. Pagal vieną iš jų, siejamą pirmiausia su Konstancos universitetu ir jame dirbusiu profesoriumi Hansu Robertu Jaussu (1921–1997) bei jo mokiniais, vertinant autorių, jo kūrybą ar paskirą kūrinį siūloma atsižvelgti į aplinkybes, asmenis ir įvykius, liudijančius kurio nors šiandien reikšmingu laikomo raštijos paminklo įvertinimą, priėmimą ir įsisavinimą. Anot Jausso, kiekvienas vertintojas savu metu atskleidžia jam ir jo aplinkai svarbių to kūrinio ypatybių; taip pamažėl susikaupia pagrindinių jo vertės dalių sanakaupa, kurios pagrindu ilgainiui ir pats kūrinys pradedamas intensyviai „eksploduoti“: perkurti, mėgdžioti, vėliau – netgi parodijuoti¹⁰. Visa tai liudija apie jo tvirtą vietą ainių kultūrinės savivokos ir saviraiškos arsenale. *Radviliados* „įsisavinimo“ istorija yra šiam reikalui ypač dėkinga, nes padeda suprasti kai kurias svarbias herojinės poemos ypatybes, kurių galbūt kitaip nė negalėtume apčiuopti. Prisiminkime pirmuosius herojinio epo vertinimus, kad patys įsitikintume, kaip pamažu buvo apčiuopiamos vis kitos šio įvairialypių reikšmių kūrinio ypatybės.

Pirmasis žinių apie Radvaną pateikė žinomas reformacijos istorikas Andrzejus Węgierskis. 1652-aisiais, taigi Tvano metais, Amsterdame išėjusiame veikale jis paminėjo mūsų poetą žymesniųjų autorių sąrašė, nurodė vieną poleminio turinio eilėraščių, bet apie *Radviliadą* net neužsiminė, tuo paliudydamas, jog šis kūrinys turi kitų, su reformacijos raida ir sklaida mažai ką bendra turinčių, reikšmių¹¹. Po devyniasdešimt penkerių metų Radvaną ir *Radviliadą* savo *Pranešime apie kunigaikščio Zaluskio bibliotekoje saugomas retas lenkiškas knygas* (1747) paminėjo Józefo Andrzejaus Zaluskio bibliotekininkas Janas Danielius Andrzejus Janockis. Šis eruditas aptarė, matyt, kunigaikščio bibliotekoje saugotą *Radviliados* egzempliorių ir iškalbingai apibūdino tiek poemą, tiek jos autorių. Štai kaip jis XVIII a. viduryje matė Radvaną ir jo kūrinį: „Pagrindinį šios herojinės giesmės akcentą sudaro gerai pavykę poezijos metrai. Tuo tarpu jos mintys yra neraiškios, vaizdai nesako nieko nauja. Kūrėjas, apdainuodamas tokį didingą herojų, regis, negalėjo būti gamtos apdovanotas“¹². Kaip matome, Janockis, kad ir labai kritiškai vertindamas Radvano poetinį talentą, pirmon vieton jo kūrybinėje biografijoje jau iškelia *Radviliadą*. Herojinės poemos turinį jis apibūdina irgi paviršutiniškai: jam herojinė poema tėra poetinė Radvilos Rudojo biografija.

Toks vertinimas gyvavo nei daug, nei mažai – du šimtus metų. Janockio informaciją kartojo ar vertindami juo rėmėsi visi XVIII a. antrosios pusės–XX a. pradžios kultūros ir literatūros istorikai: Friederichas Konradas Gadebuschas (1777)¹³, Feliksas Bentkowskis (1814)¹⁴, Hieronimas Juszyński

10 Apie tai plačiau žr.: JAUSS, Hans Robert. Literatūros istorija kaip literatūros mokslo provokacija. In *Literatūros istorija ir jos kūrėjai*. Sudarytojas ir redaktorius Sigitas Narbutas. Vilnius, 2004, p. 191–242. (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 17).

11 WĘGIERSKI, Andrzej. *Systema historico-chronologicum, ecclesiarum Slavonicarum per provincias varias, praecipue Poloniae, Bohemiae, Lituaniae, Russiae, Prussiae, Moraviae, etc. distinctarum, libris IV. adornatum*: continens historiam ecclesiasticam, a Christo et Apostolorum tempore, ad an. Dom. M DC L, opera Adriani Regenvolscii [=Andreae Wengerscii] E.P. Trajecti ad Rhenum : ex officina Johannis à Waefberge, bibliopolae, 1652, p. 452.

12 Versta iš: JANOCKI, Jan Daniel Andrzej. *Nachricht von denen in der Hochgräflich-Zalusckischen Bibliothek sich befindenen raren polnischen Büchern...* T. 1. Dresden : bey George Conrad Walther, 1747, p. 85.

13 GADEBUSCH, Friederich Konrad. *Livländische Bibliothek nach alphabetischer Ordnung...* Th. 3. Riga : bey Johann Friedrich Hartknoch, 1777, p. 4.

14 BENTKOWSKI, Feliks. *Historia literatury polskiej: wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonych...* T. 2. W Warszawie i Wilnie : nakładem Zawadzkiego i Komp., 1814, p. 664.

(1820)¹⁵, Franciszek Siarczyński (1828)¹⁶, Józefas Jędrzejus Załuskis (1832)¹⁷, Michalas Wiszniewskis (1851)¹⁸, Teodoras Wierzbowski (1891)¹⁹, Karolis Estreicheris (1915)²⁰, Kazimierz Tyszkowski (1935)²¹ ir kai kurie kiti autoriai. Tik pokario metais mokslininkai Radvaną ir jo kūrybą ėmė vertinti kaip svarbų savitą XVI a. antrosios pusės literatūros reiškinių. 1953 m. Briuselyje išėjo reikšminga Stanisława Koto monografija *La Réforme dans le Grand-Duché de Lituanie: facteur d'occidentalisation culturelle* (*Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje: kultūros vakarėjimo faktorius*). Nors joje *Radviada* nebuvo aptarta, o tikrai paminėta²², vis dėlto neabejotinai autorius nuopelnu reikia laikyti aiškų, glaustą ir įtikinamą XVI a. antrosios pusės–XVII a. vidurio LDK kultūros aptarimą. Kotas Radvaną laiko ne Radvilų dvaro poetu (šiuo aspektu kiek vėliau į poetą pažvelgs kitas lenkų istorikas Alojzys Sajkowski²³), o vienu iš žymesnių Lietuvos protestantų sąjūdžio dalyvių. Pasak Koto, tam sąjūdžiui priklausę Andrius Volanas, Jonas Lasickis, Andrius Chżonstovskis, Paulius Oderbornas, Venclovas Agripa, Paulius Gradauskas ir dar daug kitų religijos, politikos ir kultūros veikėjų. Toks vertinimas pasirodė kaip reta teisingas, nes *Radvilados* sukūrimo istorija, poemos kalbos ir stiliaus analizė rodo neabejotinas *Radvilados* turinio ir poetikos sąsajas su Oderborno, Agripo, Gradausko ir kai kurių kitų protestantų autorių kūriniais.

Maždaug tuo pat metu kitas lenkų tyrėjas Bronisławas Nadolskis paskelbė studiją apie Lenkijos Renesanso poeziją lotynų kalba (1956). Joje lenkų literatūros istorikas plačiau už visus kitus aptarė *Radviladą* ir pirmasis išvalgiai nurodė, kad ši poema (autorius ją vadina „eiluota kronika“) yra ne tiek Radvilos Rudojo gyvenimo ir žygių, kiek Lietuvos karų ir kovų prieš Maskvą apdainavimas²⁴. Labai artimą nuomonę netrukus (1969) pareiškė Juliuszas Nowakas-Dłużewskis proginės lenkų literatūros istorijoje. Jo tvirtinimu, *Radviada* yra pagyrimas Radvilai Rudajam, tačiau vien pagyrimas nieku būdu nesudarąs viso herojinės poemos turinio. Lenkų tyrėjas pastebi, kad kūrinys alsuoja lietuvišku patriotizmu, o meniškiausiomis jo vietomis reikia laikyti tuos epizodus, kuriuose apdainuojama Lietuva (vienas iš jų mūsų pacituotas). Baigdamas poemos aptarimą, Nowakas-Dłużewskis nurodė: „Senajoje mūsų literatūroje, kurtoje lenkų ir lotynų kalbomis, *Radviada* veikiausiai yra geriausias bandymas lenkų reikmėms pritaikyti antikinę poemą“²⁵. Prie tokių ar labai panašių išvadų maždaug tuo pačiu metu ar vėliau priėjo ir tie lietuviai literatūros istorikai, kurie savo darbuose tolyn dažnyn minėjo,

15 JUSZYŃSKI, Hieronym. *Dykcjonarz poetów polskich*. T. 2. W Krakowie : w drukarni Józefa Mateckiego, 1820, p. 102.

16 SIARCZYŃSKI, Franciszek, *op. cit.*, p. 117.

17 ZAŁUSKI, Józef Jędrzej. *Biblioteka historyków, prawników, polityków i innych autorów polskich lub o Polsce piszących: z przypisami Józefa Epifanio Minasowicza*. Nowemi przypisami pomnożył i wydał Józef Muczowski. Kraków : drukarnia Józefa Czecha, 1832, p. 156.

18 WISZNIEWSKI, Michał. *Historia literatury polskiej*. T. 8. Kraków : nakładem autora, w drukarni St. Gieszkowskiego, 1851, p. 153.

19 WIERZBOWSKI, Teodor. *Bibliographia Polonica XV ac XVI ss*. Vol. 2: Continens numeros 801–2000. Varsoviae : in officina typographica C. Kowalewski, 1891, p. 172.

20 ESTREICHER, Karol. *Bibliografia Polska*. T. 26. Wydał Stanisław Estreicher. Kraków : czcionkami drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządkiem Józefa Filipowskiego, 1915, p. 45–46.

21 TYSZKOWSKI, Kazimierz. „Abramowicz Jan“. In *Polski słownik biograficzny*, t. 1: Abakanowicz Abdank Bruno–Beynart Wojciech. Kraków, 1935, p. 13.

22 KOT, Stanisław. *La Réforme dans le Grand-Duché de Lituanie: facteur d'occidentalisation culturelle*. Bruxelles, 1953, p. 52.

23 SAJKOWSKI, Alojzy. *Od Sierotki do Rybeńki*: w kręgu radziwiłłowskiego mecenatu. Poznań, 1965, p. 22–24.

24 NADOLSKI, Bronisław. Poezja polsko-łacińska w dobie Odrodzenia. In *Odrodzenie w Polsce: materiały Sesji naukowej PAN 25–30 października 1953 roku*. T. 4: Historia literatury. Warszawa, 1956, p. 209.

25 Versta iš: NOWAK-DŁUŻEWSKI, Juliusz, *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce: pierwi królówie elekcyjni*. Warszawa, 1969, p. 150.

aptarė ir vertino *Radviliadą* (Benediktas Kazlauskas, Jurgis Lebedys, Albinas Jovaišas, Eugenija Ulčinaitė, Darius Kuolys ir kiti²⁶). Na, o po *Radviliados* vertimo į lietuvių kalbą ir jo publikacijos 1997 m. šis Radvano šedevras buvo tvirtai įrašytas lietuvių senosios literatūros panteonan.

Kas gi atsitiko? Kaip galėtume aiškinti tokį reiškinį? Ieškodamas atsakymo į tokius klausimus, norėčiau nubrėžti tam tikrą paralelę tarp *Radviliados* epochos ir mūsų dienų. Mums vėl reikia sugrįžti prie tų pačių 1592-ųjų – *Radviliados* pasirodymo – metų. Ir prie herojinės poemos meninės erdvės, apie kurią anksčiau užsiminta. Pabandykime prisiminti svarbesnius anų laikų mūsų valstybės, religijų, kultūros ir kitokius įvykius. Taigi ką būtų verta nurodyti iš laikotarpio po Livonijos karo pabaigos (1582)? 1585 m. Vilniuje įvyksta Lietuvos, Prūsijos ir Lenkijos liuteronų ir kalvinistų pasitarimas, siekęs įveikti dogminius abiejų tikėjimų nesutarimus ir taip sutelkti protestantų jėgas stiprėjančios kontrreformacijos akivaizdoje (kitas panašus pasitarimas įvyksta 1595 m.). 1587 m. Lenkijos sostą užima Švedijos karaliaus Jono III ir Kotrynos Jogailaitės sūnus Zigmantas Vaza; naujasis valdovas patvirtina III Lietuvos Statutą (išspausdintas 1588). 1595 m. Mikalojus Daukša išleidžia pirmą lietuvišką knygą Kunigaikštijoje – Ledesmos katekizmo vertimą; 1599 m. pasirodė jo išversta Vujeko postilė, nūnai daugiau žinoma dėl patriotinės pratarmės ir joje suformuoto savito valstybės ir kultūros raidos modelio. 1596 m. iš Krokuvos į Varšuvą, miestą arčiau Lietuvos, perkeliama Abiejų Tautų Respublikos sostinė. 1599 m. Lietuvos Brastoje sudaroma bažnytinė unija, sustiprinusi Katalikų Bažnyčios pozicijas Lietuvoje. Tokių faktų, smarkiau už visus kitus paveikusių andainykštės valstybės, jos politikos, kultūros ir religijų raidą, galima būtų paminėti daugiau. Man atrodo, kad jie pirmiausia pirštu beda į vieną svarbią aplinkybę: nepaisant Liublino unijos (ir to jos vertinimo, kuris dažniausiai skleistas XIX ir XX a. mokslininkų) kūrybinė Lietuvos valstybės, arba, profesoriaus Alfredo Bumblausko žodžiais tariant, *lietuvių civilizacijos* raiška stiprėjo. Tuo stiprėjimu aš aiškinčiau ir *Radviliados* pasirodymo aplinkybes, ir jos savitą meninį pasaulį, mūsų vėl prakalbiną bei priimtą nei daug nei mažai – po keturių šimtų metų. Herojinis epas, mano giliu įsitikinimu, tegali atsirasti ir gyvuoti savojoje valstybėje ir tuo metu, kai dėl įvairių priežasčių visuomenei prireikia gaivinančios istorijos jėgos siekiant surasti gyvybiškai svarbius kelius epochų sąvartos nežinomybėje. Su savarankiškos valstybės nunykimu į lietuvių civilizacijos artefaktų aruodo užkaborius nukeliavo ir *Radviliada*, ir daugybė kitų valstybingumą, kultūrinį savitumą ir tapatumą liudijusių mūsų senosios literatūros paminklų. Taigi galime daryti pirmą reikšmingesnę išvadą: literatūros šedevrai gimsta ir atgimsta laisvėje, kad ir kokia netobula ji būna.

Kodėl *Radviliada* lietuvių visuomenės nebuvo priimta anksčiau, Juozo Tumulio žodžiais, Antrosios Respublikos, arba tarpukario Lietuvos, metais? Atsakymo į šį klausimą aš ieškočiau, bandydamas šių dienų viešojoje erdvėje apčiuopti tų reikšmingų dalykų, kurių nebuvo ir turbūt negalėjo būti ne santykinės taikos, o Pasaulinio karo audrose gimusioje tarpukario Lietuvoje. Žvelgdamas į tuos dalykus, optimistas veikiausiai juos pavadintų didesniu pakantumu nelietuviškai kalbantiems Lietuvos piliečiams ir kitataučiams apskritai, stipresne visuomenės religine ir kultūrine tolerancija. Pesimistas tiems patiems dalykams galbūt surastų savų terminų ir juos apibūdintų, pavyzdžiui, kaip silpnesnę

26 Išsamesnę lietuvių mokslininkų darbų iki 1998 m. apžvalgą žr.: NARBUTAS, Sigitas. *Tradicija ir originalumas Jono Radvano „Radviliadoje“*. Vilnius, 1998, p. 15–18. (*Senosios literatūros studijos*). Iš reikšmingesnių vėliau pasirodžiusių darbų, be cituoto I. Lukšaitės fundamentalaus tyrimo, minėtini šie veikalai: RAGAUSKIENĖ, Raimonda. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis*. Vilnius, 2002; ULČINAITĖ, Eugenija; ir JOVAIŠAS, Albinas. *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžius*. Vilnius, 2003; KIAUPIENĖ, Jūratė. *Mes, Lietuva: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas)*. Vilnius, 2003; ŠARKAUSKIENĖ, Skirmantė. *Lotyniškasis XVI–XVII amžiaus LDK epitalamijas*. Kaunas, 2003; NARBUTIENĖ, Daiva. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos lotyniškoji knyga XV–XVII a.* Vilnius, 2004. 245, [1] p. (*Senosios literatūros studijos*). ISBN 9955-475-83-8.

įvairių anksčiau visuomenę kausčiusių fobijų (kseno-, gloto-, etno-, dokso- ir t.t.) raišką ne mažiau svarbių nūdienos pavojų (globalizacijos, pasaulinio terorizmo ir epidemijų) akivaizdoje. Aš būčiau linkęs palaikyti optimisto pozicijas, ir štai dėl ko. Per pirmuosius penkiolika Trečiosios Respublikos metų atsitiko gana daug reikšmingų įvykių, sunkiai įsivaizduojamų XX a. pirmosios pusės lietuvių visuomenėje. Štai keli iš jų. 1989 m. kovo 8 d. Vilniaus Arkivyskupijos kurijos salėje šviesaus atminimo vyskupas Jonas Kalvanas laikė pirmąsias pokario metais Mišias atsikuriančiai evangelikų liuteronų bendruomenei. Tai buvo reikšmingas įvykis, ir ne tik liuteronų, bet ir katalikų bendruomenei. Jo prasmingumą patvirtina tų pačių metų rudenį Bazelyje įvykusi pirmoji ekumeninė asamblėja, inicijavusi anksčiau sunkiai įsivaizduojamų bendrų ekumeninių pamaldų atsiradimą (joms tapti svarbiu kasdienio mūsų dvasinio gyvenimo reiškiniu padėjo antroji ekumeninė asamblėja, įvykusi Graco mieste 1997 m. birželio 23–29 d.). Reikšminga tai, kad ekumeninėmis pamaldomis dabar pažymime ir pagerbiame svarbius savo sudėtingos istorijos momentus. Iš reikšmingesnių pamaldų galima nurodyti kelerias Mišias, aukotas 1997 m. pagerbiant Martyną Mažvydą ir pirmąją lietuviškąją knygą, ekumenines pamaldas, surengtas 2001-aisiais iškilmingai atidarant Kunigaikščių Radvilų mauzoliejų Kėdainių krašto muziejui nūnai priklausančioje evangelikų reformatų bažnyčioje ir kt.

1994 m. balandžio 23 d. Vilniuje buvo atkurta Lietuvos bajorų karališkoji sąjunga, dabar vienijanti apie 1750 narių. Kaip skelbiama statute, Sąjunga siekia „skatinti pagarbą ir meilę Lietuvos valstybei, tautai, jos istorijai, kalbai, kultūrai, šeimai. Puoselėti Lietuvos dvasinį atgimimą, europines krikščioniškas vertybes. Populiarinti Lietuvos Karalystės, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos istorinį paveldą, tradicijas. Gaivinti Lietuvoje teisingumo, garbės, orumo, kilnumo ir pareigos principus“. Sąjungos veiklos sritys „apima praeities tyrinėjimus – genealogiją, heraldiką, bajorijos ir dvarų kultūros paveldą, kultūrinių renginių organizavimą, LBKS plėtrą ir veiklos populiarinimą, ryšių su užsienio kilmingųjų asociacijomis plėtojimą, bajorijos ateities – jaunimo ugdymą, leidybinę veiklą“²⁷. Svarbu pažymėti, kad statute nurodytų tikslų siekiama visuomenėje pastebimais renginiais, kūriniais ir kitokiais programiniais darbais, darančiais įtaką ir pačiai viešajai erdvei.

Lietuvos bajorų karališkoji sąjunga – viena iš daugelio reikšmingai veikiančių, viešajai erdvei nemažos įtakos turinčių visuomeninių bendrijų. Iš daugelio kitų minėtinos: Simono Stanevičiaus bendrija (įsteigta 1989 m. liepos 29 d.), Žemaičių kultūros draugija (įsteigta 1991 m. gegužės 25 d.), Lietuvos reformacijos istorijos ir kultūros draugija (įsteigta 1992 m. balandžio 12 d.), Pasaulio lituanistų bendrija (įsteigta 1994 m.) ir kt.

Šie ir daugelis kitų čia nesuminėtų faktų byloja, jog viešojoje erdvėje reikšmingai veiklai sugrįžo paskiros visuomenės grupės, anksčiau tarsi buvusios politinės, kultūrinės ir kitokios raiškos paribiuose. Su jomis viešojoje erdvėje ėmė kitaip nei anksčiau reikštis konfesinis, kalbinis, etninis tolerantiškumas, praktinės ir dvasinės veiklos aristokratizmas ir kai kurie kiti svarbūs dalykai. Tai, mano galva, ir sukūrė tam tikras palankias aplinkybes ne tik *Radviladai*, bet taip pat ir stulbinantiems pastarųjų kelerių metų atradimams.

Aiškindami, aptardami, analizuodami ir vertindami raštijos paminklą, mes paprastai ieškome, keliame ir pirmon vieton statome tas jo turinio, stiliaus, reikšmės ir kitokias ypatybes, kuriomis jis išsiskiria iš kitų vienašališkų kultūros artefaktų. Tada sukuriame tam tikrą vertybinę hierarchiją, kuri priklausomai nuo mūsų argumentų ir įrodymų gausos, įtikinimo jėgos ar dar kitų aplinkybių gyvuoja trumpiau arba ilgiau. Išskirti, išskelti ir pabrėžti svarbu pirmiausia siekiant aiškinamųjų ir pedagoginių tikslų. Vis dėlto mąstant apie dabartį ir ateitį, ieškant tinkamesnių pavidalų politinei, kultūrinei, konfesinei, tautinei ir kitokiai raiškai, gaivinant ir stiprinant dvasią bei ryžtą kurti pamažu atsiveriančioje

27 Cit. pagal: <http://www.bajorusajunga.lt/statutas.html>.

Europos Sąjungos kultūrinėje erdvėje būtina iškelti tas svarbiausias pamokas, kurias savu metu išėjo Venclovas Agripa, Elijas Pilgrimovijus, Pranciškus Gradauskas, Jonas Radvanas ir daugybė kitų reformacijos stovykloje triūsusių kūrėjų. Ir ne tik išėjo, bet taip pat savo talentinguose kūrinuose sugebėjo perduoti ainiams – kad ir po ilgų keturių amžių. Juk, kai pagalvoji, jų epocha pasižymėjo mums gerai suprantamais, todėl plika akimi pastebimais bruožais. Globalizacijos būta ir tada, ji reiškėsi savomis formomis ir pasižymėjo didele niveliacine jėga (jos apraiškomis laikyčiau kontrreformaciją, polonizaciją, apskritai kultūros ir kasdienio gyvenimo unifkaciją, vykusią Baroko epochos Europoje, pirmiausia jos Vidurio bei Rytų dalyje), išorėje nuolatos formavosi įvairios karinės, politinės ir kitokios grėsmės. Vidaus gyvenimas irgi nepasižymėjo darnumu. Jame būta nemažo susiskaldymo – turtinio, luominio, konfesinio, etninio, kultūrinio ir t.t. Ir čia *Radviliada* pateikia keletą svarbių laiko patikrintų patarimų. Susidūrus su grėsme ar tiesiog neaiškiu dalyku – tokiu ambivalentišku reiškiniu, kuris besiklostant vienokioms ar kitokioms aplinkybėms gali pasibaigti vienokiais ar kitokiais rezultatais, – *prasminga jėgų, išminties ir patarimo ieškoti glaudžiantis prie tradicijos ir savos istorijos*. Dėl šios priežasties pāčios ryškiausios, netgi užsienio tyrėjų talentingiausiomis pavadintos herojinio epo vietos kaip tik apima Lietuvos, lietuvių sukurtos valstybės, gimtojo krašto gamtos ir Tėvynės istorijos vaizdus (*Radiv*. I, 31–96; III 89–195; IV 414–449 ir toliau).

Kita *Radviliados* pamoka, irgi įkūnyta meniškais vaizdais, iškelia telkimo ir telkimosi reikšmę. Grėsmės akivaizdoje *Radviliada* moko permesti tiltus tarp skirtingus tikėjimus, įsitikinimus, pažiūras turinčių, įvairiomis kalbomis kalbančių, nevienodų papročių besilaikančių vienos valstybės piliečių. Visa tai ne sykį suskamba įvairiose herojinio epo vietose, o ryškiausiai – poemos pabaigoje, apdainuojančioje Livonijos karo pabaigą. Pakviesti stoti kariuomenėn po etmono Radvilos vėliavomis susirenka vyrai iš visos pounijinės Lietuvos: Vilniaus, Kauno, Trakų, Žemaitijos, Ukmergės, Breslaujos, Oršos, Ašmenos, Polocko, Gardino, Minsko, Vitebsko, Gomelio, Brastos ir kitų vietų (*Radiv* IV 143–178). Vedama karaliaus Stepono, Lietuvos kariuomenė kartu su lenkų ir vengrų pulkais pergalingai užbaigia ilgus metus trukusias kovas prieš Maskvą. Šiais vaizdais užbaigiama viena iš kelių svarbiųjų *Radviliados* siužetinių linijų, skirtų Livonijos karui. Taigi Radvano poemos pabaigą galima suprasti kaip reikšmingą patarimą ainiams. Nenumanome, kurlink lengviau siekti proveržio? – Telkimės ir telkime! Nenumanome, kokie kultūros iššūkiai, kokios kasdienio gyvenimo grėsmės gali paveikti valstybės gyvenimo raidą? – Telkimės ir telkime! Nejauciame ir nežinome, kokias gaires privalu susmaigstyti jaunajai kartai? – Telkimės ir telkime! Man regis, tose dviejose pamokose ir glūdi aktualioji *Radviliados* reikšmė šiandien. Ir turbūt glūdės, kol ainiai suras daugiau svarbių herojinės lietuvių poemos pamokų, kurias dar gali pasiūlyti šis Mokslų akademijos bibliotekoje saugomas unikumas.

Jonas Radvanas's „Radivilias“ in the past and present

SUMMARY

The article discusses the heroic poem „Radivilias“, written in Latin by Jonas Radvanas (lived in the second half of the XVI century). This piece was published in Vilnius in 1592 together with some other poetic and prozaic texts. The only copy of this publication in Lithuania is kept in the Library of the Lithuanian Academy of Sciences.

The plot of this multilayered and polysemous heroic poem revolves around the life story of Mikalojus Radvila the Red (1512–1584), duke of Biržai and Dubingiai, who was the great hetman of Lithuania and voivode of Vilnius too. The poem recounts the important victories, achieved by the Lithuanian army against Moscow during the Livonian war (1558–1582). The protagonist, Radvila the Red, is an idealized character. He is depicted as a Lithuanian warrior, defending fatherland at a crucial historical moment. Here fatherland means the Grand Duchy of Lithuania, created in olden times by its most eminent ruler Vytautas the Great. In the poem Vytautas inspires Radvila to heroic deeds before the fateful battle. (It is of interest that Poland is mentioned neither as a political, nor military ally.) The setting has all main *locus amoenus* characteristics; it is a country of venerable historical traditions, which is richly endowed by nature resources and populated by heroes. At the end of the poem its future is linked to the protagonist's son Kristupas Radvila (1547–1603), who at the time of the poem's appearance was the most influential political, cultural and social figure in Lithuania.

After the change of political, cultural and religious conditions in Lithuania, the poem was forgotten. Its second life began in 1997, when the Lithuanian translation of the poem was published together with facsimile reprints. The article discusses possible reasons of the cultural „death“ and „rebirth“ of this work, as well as some peculiarities of Lithuanian culture, which could cause the appearance of this and similar cultural artifacts in modern world.